

A philosophical analysis of the impact of environmental problems on the health of a harmonious generation

S. KISTAUBAYEV¹

Jizzakh state pedagogical institute

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2021
Received in revised form
28 February 2022
Accepted 15 March 2022
Available online
25 April 2022

Keywords:

Anthropogenic,
ecological crisis,
industrial civilization,
social environment,
ecotism,
international ecology,
health organization,
power of nature,
standardization,
specialization,
environmental
sustainability,
disasters,
agrarian revolutions.

ABSTRACT

This article provides a philosophical analysis of the negative impact of environmental degradation on human health. It has been shown that the deterioration of the environment is primarily caused by the human factor.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss2-pp13-17>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ekologik muammolarni barkamol avlod salomatligiga ta'sirining falsafiy tahlili

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

antropogen,
ekologik inqiroz,
industrial sivilizatsiya,
ijtimoiy muhit,
ekotizm,

Ushbu maqolada atrof-muhit ekologik yomonlashuvining inson salomatligiga salbiy ta'siri masalalari falsafiy tahlil qilingan. Ekologiyaning buzilishiga, eng avvalo, inson omili sabab ekanligi ko'rsatilgan.

¹ doctor of philosophy (Ph.D.), associate professor, Jizzakh state pedagogical institute, Jizzakh, Uzbekistan

xalqaro ekologiya,
salomatlik tashkiloti,
tabiat kuchi,
standartlashtirish,
ixtisoslashtirish,
ekologik barqarorlik,
ofatlar,
agrar inqilob.

Философский анализ влияния экологических проблем на здоровье гармонично развитого поколения

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

антропогенный,
экологический кризис,
индустриальная
цивилизация,
социальная среда,
экосистема,
международная экология,
организация
здравоохранения,
сила природы,
стандартизация,
специализация,
экологическая
устойчивость,
катастрофы,
аграрная революция.

В статье дается философский анализ негативного воздействия деградации окружающей среды на здоровье человека. Показано, что ухудшение состояния окружающей среды в первую очередь вызвано человеческим фактором.

Dunyo miqyosida global ekologik muommolarni yuzaga kelish hamda keskinlashuvi o'z mohiyatiga ko'ra insonlarning tabiatga ta'siri tufayli sodir bo'layotgani hech kimga sir emas. Zero, O'zbekiston Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2016-yildagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasida tasdiqlanganidek, "Pala-partish takliflarni berish va shoshmashosharlik bilan qarorlar qabul qilish kerak emas. Yaqinda shu sabablarga ko'ra Orolbo'yi muommolarini hal etish bo'yicha kompleks dasturni qaytarishga majbur bo'ldim. Bu kabi xatoliklar takrorlanmasligi shart". Yuqoridagi fikrlardan shu narsa ma'lum bo'ladi, ekologiya borasidagi vazifalar nafaqat O'zbekistonda, shu jumladan, boshqa mamlakatlarda ham ahvol achinarli ekanligidan dalolat beradi. O'z navbatida, turli mazmun-mohiyatiga ega bo'lgan tabiiy, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, mafkuraviy, inson salomatligiga oid muammolar ko'plab xalqlar, millatlar mintaqalarda yashayotgan aholi hayotiga dahshatli ofat sifatida ham tahdid solmoqda. Bunday ofatlardan har yili yuz minglab kishilar qurbon bo'lmoqdalar. Bunday ekologik inqirozli holatning yuzaga kelishida inson-yuksak aql-zakovat egasi bo'la turib asosiy rol o'ynamoqda. 2000-yilda BMT da 189 davlat rahbarlarining ishtirokidagi o'tkazilgan ming yillik Sammitda XXI asr boshida insoniyat taraqqiyoti oldida turgan eng muhim vazifalar belgilab olindi va u sakkizta asosiy yo'nalishlarga ajratildi. Sakkiz yo'nalishda bajarilishi belgilab olingan vazifalarning to'rttasi bevosita ekologik muommolarga daxldordir. Ular: 1) bolalar

o'limini kamaytirish; 2) onalar salomatligini yaxshilash; 3) OITS va boshqa o'ta xavfli kasalliklarga qarshi kurash; 4) ekologik barqarorlikni ta'minlab borishidan iborat. Bundan ko'rinib turibdiki, barcha muammolar inson salomatligiga borib taqalmoqda. Sog'lomlik tushunchasini ta'riflaganda, ko'pincha, uning me'yorlari haqidagi masala kelib chiqadi. Tabiiyki, bu yerda me'yor tushunchasining o'zi munozaralidir. Me'yor (norma) bu inson organizmi, uning alohida organlari muvozanati, tashqi muhit funksiyalarini shartli ifodalash uchun ishlatiladi. I.I. Brexmanning yozishicha, organizm hech qachon muhit bilan muvozanatga kira olmaydi, aks holda uning taraqqiyoti yuz bermaydi.

Ayni paytda dunyoning har bir hududi ekotizm doirasida bir-biri bilan uzviy bog'langandir. "Ekologiya muammosi yer yuzining hamma burchaklarida ham dolzarb, faqat uning keskinlik darajasi dunyoning turli mamlakatlarida va mintaqalarida turlichadir. Markaziy Osiyo mintaqasida ekologik falokatning g'oyat xavfli zonalardan biri vujudga kelganligini ochiq aytish mumkin. Vaziyatning murakkabligi shundaki, u bir necha o'n yilliklar mobaynida ushbu muammoni inkor etish natijasidagina emas, balki mintaqada inson hayoti faoliyatining deyarli barcha sohaları ekologik xavf ostida qolganligi natijasida kelib chiqqandir. Tabiatga qo'pol va takabburlarcha munosabatda bo'lishga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Biz bu borada ochiq tajribaga egamiz. Bunday munosabatni tabiat kechirmaydi. Inson tabiatning xo'jayini degan soxta sotsialistik mafkuraviy da'vo, ayniqsa, Markaziy Osiyo mintaqasida ko'plab odamlar, bir qancha xalqlar va millatlarning hayoti uchun fojiga aylandi. Ularning qirilib ketishi, genofondning yo'q bo'lib ketishi yoqasiga keltirib qo'ydi". Agar jarayon shu zaylda davom etsa kelajakda insonlar salomatligi qanday bo'lishini hech kim bilmaydi. Olimlarning kuzatishicha, hozirda odamlarda ko'p uchrayotgan, davosi hanuzgacha topilmagan sirli o'nta kasallik turlari ham muayyan ma'noda ekologik inqiroz sababli yuzaga kelgan. Bularga OITS (Spid) altsgeymer (xotiraning yo'qolishi), parranda gripi, allogrifogiya (inson tanasida ayrim minerallarning kamayib ketishi), autoimmune xastaligi, quturish, kreysfeld (peevidokliroz) kasalligi, surunkali charchoq kasalligi, terida hashorat o'rmalab yurganga o'xshash kasallik va surunkali shamollash kasalligi. Bularning barchasi inson va insoniyatning tabiatga oqilona munosabatda bo'la olmasligi tufayli yuzaga kelganligi isbot talab qilmaydigan haqiqatdir.

Ilmiy-falsafiy adabiyotlarda "antropogen o'zgargan muhit" degan tushuncha bor. Uning ma'nosi "Antropogen-(yunoncha antrpogen)-kishi, inson, genos o'zgarish) o'zgargan muhit kishilarning xo'jalik faoliyati jarayonida ma'lum bir hudud yoki tegralarda tubdan o'zgargan atrof tabiiy muhitdir. Bunday muhitning yuzaga kelishi ishlab chiqarishning o'sishi, xususiy mulkning ko'payishiga o'chlik, ilmiy-texnik kashfiyotlardan manfaat, boylik, mulk orttirishda foydalanishni avj olishi bilan bog'liqdir. Bugun global ekologik muammolarni o'rgangan deyarli barcha olimlar yon-atrofnı ifloslantirish natijasida inson salomatligiga, genofondiga salbiy ta'sir etuvchi omillar yuzaga kelganini qayd etadilar. Rivojlangan mamlakatlarda inson salomatligiga salbiy ta'sir etuvchi omillarni kamaytirish uchun ba'zi ishlar amalga oshirilmoqda. Masalan, AQSH, Yaponiya, Germaniya, Fransiya kabi qator rivojlangan davlatlarda chiqindi moddalarni, odatda, qayta ishlab, ularda turli-tuman foydali mahsulot va materiallar oladigan zavod va fabrikalar faoliyat ko'rsatmoqda. Masalan, Yaponiyada shunday chiqindilardan 80% qog'oz, 64% shisha, 100% metal ajratib olinmoqda. Ayrim mamlakatlarda ba'zi tur chiqindilardan "biologik gaz" ishlab chiqarilib, energetik manba sifatida foydalaniladi. So'zsiz, O'zbekistonda ham qattiq chiqindi moddalarda ana shunday maqsadlarda foydalanish, ularning atrof-muhit

va inson salomatligiga salbiy ta'sirini kamaytirish vaqti keldi. Afsuski, "Respublikada hali-hanuz maishiy chiqindilarni sanoat usulida qayta ishlash masalasi hal qilinmagan".

Binobarin, chiqindilardan ikkilamchi mahsulotlar olishga erishish qator iqtisodiy samaralar beradi. O'zbekistonda kasalliklar ma'lum darajada chiqindilarning sifat tarkibi va sanoat turlariga bog'liqdir. Chunonchi, rangli metallurgiya korxonalari chiqindilari ta'sirida yurak qon-tomir sestemasi kasalliklari bilan og'rish ko'proq uchraydi. Qora metallurgiya sanoati korxonalari chiqindilari va energetika qurilmalari, avvalo, nafas organlari sistemasiga ta'sir ko'rsatadi. Kimyo va neft kimyosi sanoat korxonalari joylashgan rayonlarda allergik kasalliklar keng tarqalgan. O'zbekistondagi ekologik muammolardan biri suv resurslarining ifloslanishi hollaridir. Ichimlik suvini asrash muammosi tobora keskin tus olmoqda. Bu muammo – dvlatlararo (O'zbekiston, Tojikiston, Qirg'iziston, Turkmaniston, Qozog'iston) munosabatlarida ham namoyon bo'lmoqda. Ma'lumki, suvning ifloslanishi – inson salomatligi bilan bog'liq turli muammolarni, xususan, yuqumli kasalliklarning ko'payishiga olib keladi. Ijtimoiy falsafiy fikr tarixida barkamollikni inson salomatligi bilan bog'lab tushuntiradigan ko'plab g'oyalar yuzaga kelganligi ma'lum. Qadimgi yunon hakimi va faylasufi Alkmeon "Tabiat tog'risida" degan asarida "sog'liq" tushunchasiga birinchi ta'rif bergan. Uningcha, inson tanasi mikrokosmos, uning sog'lomligi esa qarama-qarshi tomonga yo'naltirilgan kuchlar garmoniyasidan iborat, sog'liq, issiqlik-sovuqlik, namlik-quruqlik, achchiq-shirinlik kabi ziddiyatli kuchlarning oddiy "teng demokratik huquqidir". Bulardan birontasining "mutlaq hukmronligi" boshqasining halok bolishiga olib keladi va kasalliklarni keltirib chiqaradi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti nizomiga ko'ra, sog'lomlik nafaqat kasallik va jismoniy yetishmovchiliklarning yo'qligi, shu bilan birga, to'la ma'noda ijtimoiy va ma'naviy qulaylik hamdir. Sog'lomlikni falsafiy ma'noda tushunish uning hodisa mohiyatidan kelib chiqishiga asoslanadi, kasallik va tasodif sifatida baholanadi. Hozirgi zamon tibbiyoti esa uni qonuniy va zaruriy mohiyat emas, balki tasodif – kasallikka ustun yondashish asosida izohlaydi. Insonning sog'lomligi nafaqat tibbiy-biologik, balki, avvalambor, ijtimoiy kategoriyadir, oxir-oqibatda u mavjud ijtimoiy munosabatlarning tabiiy xarakteri, ijtimoiy omillar va shart-sharoitlar belgilanadi. Falsafiy va tibbiy adabiyotlarda sog'lomlikni belgilashda bir necha xil yondashuvlar mavjudligini ta'kidlashimiz mumkin. Shulardan biri sog'lomlikni kasallikni yo'qligi bilan bog'lab tushuntirishdir. Bunday yondashuv, asosan, tibbiy psixologiya va shaxs psixologiyasi tadqiqotlariga xosdir.

Shunday qilib, sog'lomlik adabiyotlarda insonning ichki dunyosini cho'lg'ab oladigan yaxlit xususiyat sifatida ham, tashqi olam bilan munosabatlarning butun borlig'ini gavdalantiradi, o'z ichiga jismoniy, psixologik, ijtimoiy va ma'naviy aspektlarni qamrab oladigan hodisa tarzida ham tavsiflanadi. Shaxsning ijtimoiy salomatligi uning shaxs sifatida va professional jihatdan o'z-o'zining anglashi, oilaviy va ijtimoiy qoniqishi, hayotiy mo'ljallari realligi, ularning sotsiomadaniy vaziyatlar (iqtisodiy, sotsial va psixologik shart-sharoitlar) ga muvofiqligiga ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi. Va nihoyat, ma'naviy sog'lomlik insonning hayot mazmunini belgilaydi, tabiiyki, unga yuksak axloq, yashashning ma'nosi va to'laqonligi haqidagi g'oyalar, o'z-o'zi va atrof-muhitga ijodiy yondashish tamoyillari va e'tiqod ta'sir etib turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qa'tiy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish asosiy yakunlari 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng

muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzi. 2017-yil 14-yanvar Toshkent. O'zbekiston. 2017, 22-bet.

2. Islom Karimov Xavfsizlik va barqaror tarqiqiyot yo'lida. T.6-T: O'zbekiston, 1998, B. 114.

3. Abdullaev O., Toshmatov Z. O'zbekiston ekologiyasi: butun va ertaga. Toshkent, "Fan", 1992. – B. 15.

4. Философский энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1983, – С. 20.

5. Internet ma'lumoti «Правда РУ» w.w.w.bort.purdue.edu.

6. Усмонов Э.М. Социально-философские проблемы интеграции экологической политики государств Центральной Азии в современных условиях. Автореферат дисс. Канд.филос. наук. Т.: 2006.

7. Доклад по целям развития тысячелетия. Т.: «Ўзбекистон», 2006. – С. 37.

8. Брехман И.И. Валеология-наука о здоровье. –М.: Физкультура и спорт, 1990. – С. 61.

9. Yunusov K. Ekologik na'daniyatning yuksalishida nodavlat tashkilotlarning ishtiroki. Milliy g'oya-ilmiy tadqiqotalarning nazariy-metodologik asosi nomli ilmiy to'planning uchinchi kitobi. Andijon davlat universiteti. Andijon-2010. – B. 155.

10. Kistaubaev S. Экологик дунёқараш шаклланишининг тарихий-ретроспектив асослари // Архив Научных Публикаций JSPI. – 2020.

11. Kistaubaev S. Миллий ва умуминсоний қадриятларда экологик дунёқарашнинг намоён бўлиш хусусиятлари // Архив Научных Публикаций JSPI. – 2020.

12. Kistaubaev S. Ёшлар маънавиятини юксалтиришда экологик таълим-тарбиянинг ролини ошириш зарурияти // Архив Научных Публикаций JSPI. – 2020.

13. Kistaubayev S.U. Zoroastrianism and the expression of the relationship between nature and man in islam // Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 4. – С. 624–626.

14. Kistaubaev S. Инсониятнинг табиий муҳитга таъсири ва унга замонавий ёндашув // Архив Научных Публикаций JSPI. – 2020.